

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 330.564.2

DOI: <https://doi.org/10.32847/business-navigator.69-16>

Щербина О.В.

викладач

*Класичний фаховий коледж
Сумського державного університету*

Сосненко О.В.

викладач

*Класичний фаховий коледж
Сумського державного університету*

Солошенко М.П.

студент

*Класичний фаховий коледж
Сумського державного університету*

Shcherbyna Olha

Lecturer

Classic Vocational College of Sumy State University

Sosnenko Oksana

Lecturer

Classic Vocational College of Sumy State University

Soloshenko Mykhaylo

Student

Classic Vocational College of Sumy State University

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ДОХОДІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ

Щербина О.В., Сосненко О.В., Солошенко М.П. Диференціація доходів домогосподарств України.

У статті досліджуються причини, рівень та наслідки диференціації доходів домогосподарств України за різними ознаками. Узагальнюються підходи до тлумачення терміну «диференціація» в контексті доходів населення. Соціально-економічний розвиток нашої країни вимагає підвищення рівня життя та скорочення розриву між найбагатшими та найбіднішими верствами населення. Тому особливого значення набуває аналіз рівня і структури доходів домогосподарств. Проаналізовано динаміку диференціації доходів у домогосподарств і міських поселеннях та сільській місцевості. Встановлено, що більшість українців не вважають себе заможними і не відносять себе до категорії «середнього класу». Оцінка рівня середньої заробітної плати чоловіків і жінок доводить, що існує диференціація грошових доходів за гендерною ознакою. Пропонуються заходи, що сприятимуть згладжуванню нерівностей за рівнем доходів між домогосподарствами.

Ключові слова: доходи, диференціація доходів, домогосподарства, населення, бідність, аналіз.

Shcherbyna Olha, Sosnenko Oksana, Soloshenko Mykhaylo. Differentiation of household incomes of Ukraine. The article analyzes the differentiation's level of household incomes of Ukraine by individual indicators and formulated proposals for smoothing the imbalances of socio-economic development. Existing social distinctness has a destructive influence on the formation of innovation economic, because in such conditions high-tech products can't be created, because low wages aren't compatible with complex technological operation. This situation is negative influence to social-psychical state of society, deform the motivation of economic behavior, is a significant factor that constrains the economic activity of population. There are also political implications of income inequality. They are due to the fact that in a society with high income differentiation is usually a large proportion of dissatisfied and unfair income distribution creates political instability. There, reducing the stratification of the population by income is the most important task of socio-economic policy. The authors were being summarized different approaches to the definition of "income differentiation". An attempt is made to outline and summarize the

main factors contributing to inequalities in the formation and distribution of income. The level of differentiation of household incomes of Ukraine in dynamics is analyzed. In particular, the study of the level of income differentiation was carried out by size and type of settlement (urban and rural households) and by gender (men and women). It was found that the income of the Ukrainian population differs significantly not only in size but also in structure. There has also been a link between income stratification and poverty. The authors compared how Ukrainian families' perceptions of their own wealth/poverty differ from official statistics. The fact that there have not "middle class" in Ukraine was significant. The main scientific result is to prove the connection between the differentiation of income and disparities in socio-economic development. To smooth out inequalities in income distribution, measures are proposed, grouped by areas: economic growth; active policy in the labor market; small business development; formation of an effective system of social protection of vulnerable segments of the population.

Key words: incomes, incomes differentiation, households, population, poverty, analysis.

Постановка проблеми. Рівень диференціації доходів населення і тенденції його зміни відносяться до важливих індикаторів соціально-економічного розвитку країни та є критерієм оцінки ефективності соціально-економічної політики держави. Надлишкова диференціація доходів обумовлює бідність значної частини населення, яка приймає застійний характер, дає свої негативні результати, особливо рельєфно виявляючись в процесі деградації людського потенціалу. Політичні наслідки нерівності доходів пов'язані з тим, що в суспільстві з високою диференціацією доходів зазвичай велика частка незадоволених, а несправедливість розподілу доходів породжує політичну нестабільність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми диспропорцій соціально-економічного розвитку та диференціації доходів населення досліджено у працях багатьох науковців Дмитрук Д. А. [5], Городецька Т. Е. [2], Сенів Л., Малиновський Ю., Малиновський І. [3], Раєвнева О. В., Бобкова Ю. В. [10], Простотіна С. В. [4], Фаріон М. М. [1]. Проте більшість вчених вважає показник рівня диференціації доходів другорядним при оцінці диспропорцій економічного розвитку, включаючи його до складу соціальних чинників. Ми погоджуємося, що критерій «диференціація доходів населення» не є основним, коли йдеться про оцінку економіки країни. Проте вважаємо його важливим індикатором, що впливає на місце економічної системи нашої країни в світових рейтингах.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є аналіз оцінки рівня диференціації доходів населення України за окремими показниками та формування пропозицій згладжування диспропорцій соціально-економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Доходи населення – багатогранна категорія за своїм змістом, видами, джерелами походження і напрямками розподілу. З одного боку, в основі нерівності доходів лежать об'єктивні причини (різні професії, рівень освіти, здатності людей, галузі та території проживання тощо). До певного рівня нерівність доходів виконує мотивуючу функцію, стимулюючи людину до особистого розвитку і підвищенню свого статусу в суспільстві. З іншого боку, диференціація доходів понад певної межі або диспропорція за необ'єктивними критеріями призводить до зниження сукупного попиту на внутрішньому ринку, негативних настроїв в суспільстві і сприяє підвищенню рівня злочинності.

Т. Е. Городецька стверджує, що головною причиною диверсифікації доходів населення є «економічна система, заснована на приватній, колективній та державній власності, що сприяє відчуженню більшості населення від отриманих доходів, можливість управління виробництвом та управління розподілом результатів виробничої діяльності» [2, с. 96]. Інші чинники диференціації доходів населення представлені на рис. 1.

Раніше до бідних відносили, в основному, одиноких матерів, багатодітні сім'ї, непрацюючих пенсіонерів та інших представників традиційно вразливих груп населення. Багато з них залишаються бідними і зараз. Ще нижче, на самому «дні», як і раніше, перебувають маргінальні елементи – безхатьки, хронічні алкоголіки, колишні ув'язнені тощо. Однак в останнє десятиліття з'явилися і «нові бідні». Йдеться про людей в працездатному віці без фізичних і психічних обмежень, багато з яких мешкають в благополучних сім'ях. Це люди мають і житло, і роботу, і бажання жити краще, але або зовсім не отримують зарплату, або отримують її

Таблиця 1

Сутність поняття «диференціація доходів» населення

Автор	Тлумачення терміну
Фаріон М. М. [1]	Диференціація доходів характеризує міру нерівномірності розподілу матеріальних і духовних благ між членами суспільства [с. 36]
Городецька Т. Е. [2]	Диференціація доходів населення – це різниця в доступі до власності та влади різних класів, соціальних груп та верств населення в межах певної економічної системи, що відображається в рівні їх доходів [с. 95]
Сенів Л., Малиновський Ю., Малиновський І. [3]	Диференціація доходів – різниця між рівнями грошових доходів різних груп населення. Розподіл доходів характеризується різницею між середніми річними доходами 10 відсотків групи громадян з найнижчими доходами і 10 відсотків групи громадян з найвищими доходами [с. 354]
Простотіна С. В. [4]	Диференціація доходів викликає стратифікаційні процеси, тобто розшарування населення за рівнем доходів до аномальних диспропорцій [с. 7]

Джерело: узагальнено авторами

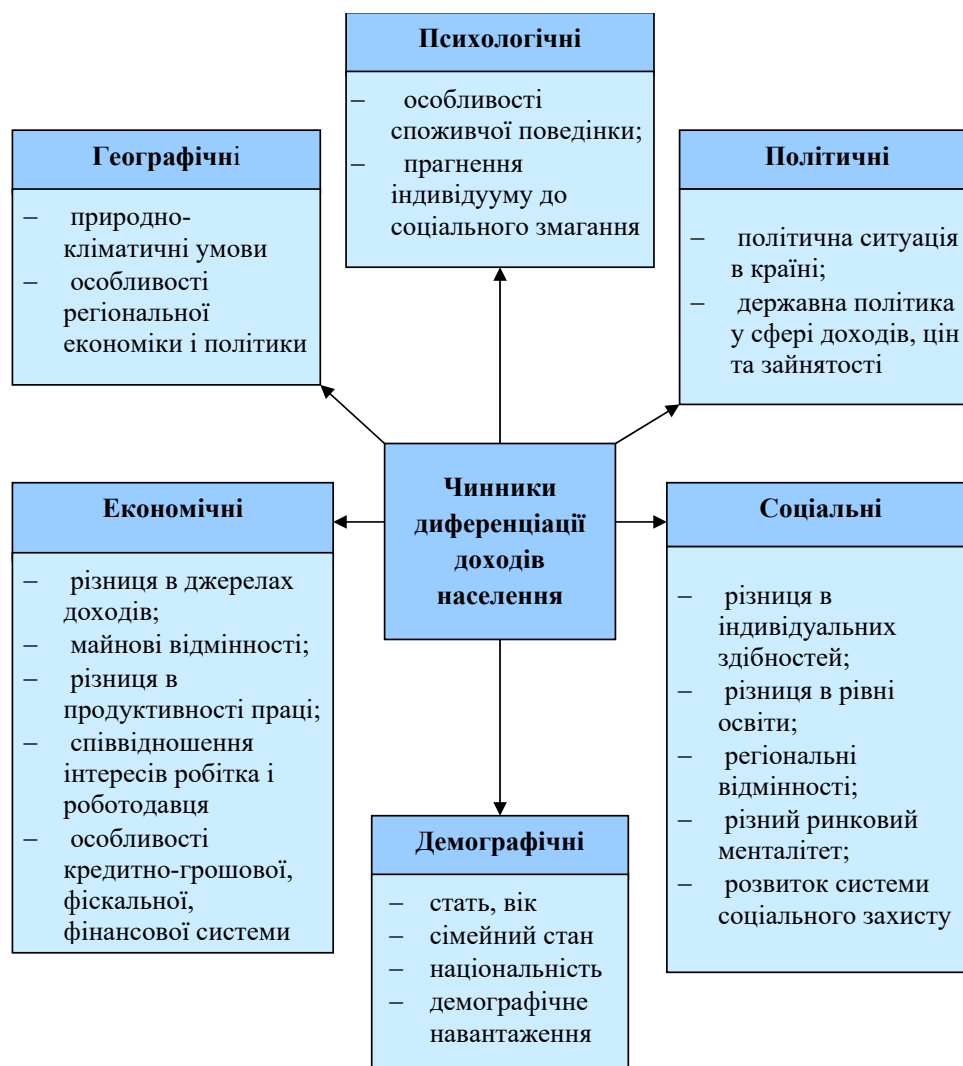

Рис. 1 Чинники диверсифікації доходів населення

Джерело: побудовано авторами на основі [5; 6; 7]

з затримками, або їх зарплата настільки низька, що її не вистачає на гідне існування. Цю групу стали називати «працюючі бідні». В нашій країні частка цієї групи, як ми зможемо дослідити у цій статті, суттєва.

Проаналізуємо, яка нерівність існує між доходами населення в сільській місцевості та міських поселеннях [8]. Якщо порівнювати рівень абсолютного сукупного доходу (грошового і негрошового) домогосподарства, то можна бачити, що мешканці сіл отримують менше мешканців міст. У 2017 році сільська родина отримувала лише на 2% менше доходів, ніж міська родина. Проте згодом ситуація стала змінюватися: у 2019 році різниця становила вже 11,6%, а у 2020 році – 9,9%. Тобто розрив за рівнем доходів в селі та в місті населення помітно збільшується (рис. 2).

Доходи громадян формуються, головним чином, за рахунок реалізації належних їм факторів виробництва – праці, засобів виробництва (в тому числі і землі) і підприємництва. Крім доходів, які населення отримує від реалізації чинників виробництва (зарплата, гонорари, відсотки, дивіденди, підприємницький прибуток, рента), джерелами є також трансфертні платежі. Згідно статистичним даним [8] загальний середньомісячний

дохід мешканців міст за останні два роки збільшилися на 2684,43 грн. або 26,5%. Щодо доходів мешканців сільських територій, то їх загальний дохід збільшився на 2195,89 грн. або 23,2%. Вважаємо за доцільне оцінити динаміку середньомісячних доходів домогосподарства за їх видами (табл. 2).

Показовим і безумовно позитивним є зростання грошових доходів містян і селян, однак у 2020 році темпи зростання уповільнилися. Негрошові доходи скорочуються. При цьому у 2020 році порівняно з 2019 роком негрошові доходи міських домогосподарств зменшилися більше, ніж сільських (-32,4% проти -8,55% відповідно). Це закономірно, оскільки частка натурального господарства на селі більша. Цікаво спостерігати за тенденцією збільшення заощаджень та позик як джерела фінансування для сільського населення (+4,7% у 2019 році та +7,16% у 2020 році). Проблеми з працевлаштуванням та низька підприємницька активність селян спонукує їх активніше витратити заощадження та залучати споживчі кредити. Містяни навпаки у 2020 році скоротили цей вид надходжень на 27,1%.

Важливо, як самі домогосподарства самостійно оцінюють свої доходи. Відчувають себе за межею бідності

2,6% родин у містах і 3,4% у селах. В режимі «жорсткої економії» перебувають 35,2% сімей у містах та 39,7% у селах. Близько половини міських домогосподарств та сільських родин вважають, що рівень їх доходів покриває витрати. І лише 11,5% українських сімей в містах та 10,7% в селах могли робити заощадження. (рис. 3)

Але в середньому 60% громадян відносять себе до категорії бідних людей (рис. 4). Очевидно, що багатодітні родини найбільше відчувають себе бідними. Показовим є факт, що в Україні практично відсутній «середній клас». Принаймні до нього себе відносять менше 1% домогосподарств.

Слід зазначити, що існуючий в суспільстві розподіл доходів за гендерною приналежністю не завжди є виправданим і чинить негативний вплив на розвиток економічних і соціальних процесів, породжуючи в суспільстві досить гостру соціальну несправедливість. Оцінимо, наскільки в нашій країні номінальна заробітна плата жінок відрізняється від заробітної плати чоловіків (табл. 3).

Очевидно, що середній рівень заробітної плати жінок протягом останніх чотирьох років є значно нижчий за рівень оплати праці чоловіків. Проте темп збільшення середньої заробітної плати жінок вищий, ніж у жінок (так, у 2020 році зарплата жінок зросла на 12,9%, а у чоловіків – на 9,0%; у 2021 році середня зарплата чоловіків збільшилася на 8,9%, тоді як у жінок на 12,5%), що є позитивним явищем. Однак жінки в середньому отримують на 18–22% менше, ніж чоловіки. Якщо врахувати, що частка жінок в загальній облікованій кількості працівників складає близько

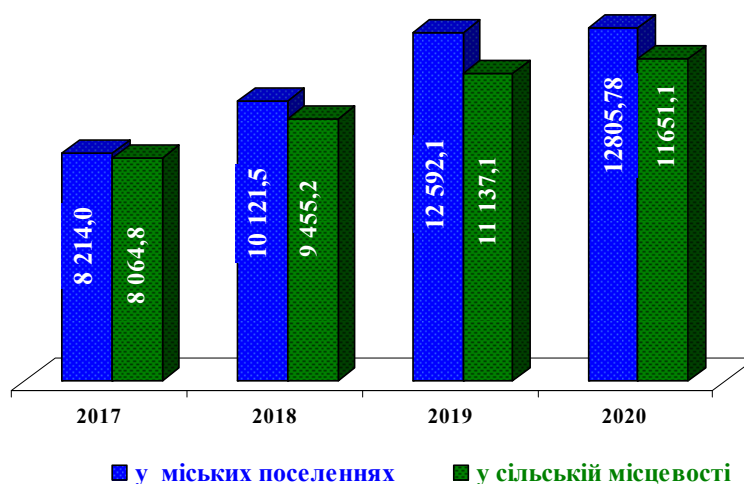

Рис. 2 Динаміка доходів домогосподарств за типом населеного пункту за 2017–2020 роки, грн.

Джерело: побудовано авторами на основі [8]

54%, ще означає, що більша частина працівників зазнає дискримінації за гендерною приналежністю.

Зменшення розшарування населення за рівнем доходів – це найважливіше завдання соціально-економічної політики держави. Нерівність доходів залежить від двох складових – високі доходи багатих і низькі доходи бідних. На наш погляд, регулювання здійснюється двома шляхами: обмеження багатства і збільшення доходів бідних.

Економічне зростання. Без виходу країни на певний рівень виробництва ВВП на душу населення проблема абсолютної бідності не буде розв'язана. У той же час збільшення виробництва ВВП ще не означає

Таблиця 2

Динаміка середньомісячних доходів (на 1 домогосподарство) за типом населеного пункту за 2017–2019 роки

Вид доходу домогосподарства	у міських поселеннях				у сільській місцевості			
	2019 від 2018		2020 від 2019		2019 від 2018		2020 від 2019	
	грн.	%	грн.	%	грн.	%	грн.	%
Усього	+2 470,57	+26,3	+213,86	+1,8	+1 639,18	+20,7	+698,32	+7,3
Грошові доходи	+2 529,55	+27,0	+436,00	+3,7	+1 639,18	+20,7	+698,32	+7,30
Негрошові доходи	-138,59	-25,2	-133,39	-32,4	-49,94	-3,7	-112,52	-8,55
Доходи від продажу продукції особистого домашнього майна	+11,18	+208,6	-8,56	-51,8	+5,19	+192,2	-5,68	-71,99
Доходи від продажу нерухомості	-8,64	-30,0	-15,64	-77,7	+80,18	+15128	-77,91	-96,53
Використання заощаджень, позики, повернені домогосподарству борги	+77,07	+47,8	-64,55	-27,1	+7,31	+4,7	+11,76	+7,16

Джерело: розраховано авторами на основі [8]

Таблиця 3

Диференціація номінальної заробітної плати за гендерною приналежністю у 2018–2019 роках

Показник	2018	2019	2020	2021	Відхилення (+,-)		
					2019 від 2018	2020 від 2019	2021 від 2020
Середньомісячна номінальна зарплата жінок, грн.	7 830	9 237	10 373	11 670	+1 407	+1 136	+1 297
Середньомісячна номінальна зарплата чоловіків, грн.	10 083	11 961	13 035	14 191	+1 878	+1 074	+1 156
Співвідношення зарплати жінок до чоловіків, %	77,7	77,2	79,6	82,2	-0,5	+2,4	+2,6

Джерело: розраховано авторами на основі [8]

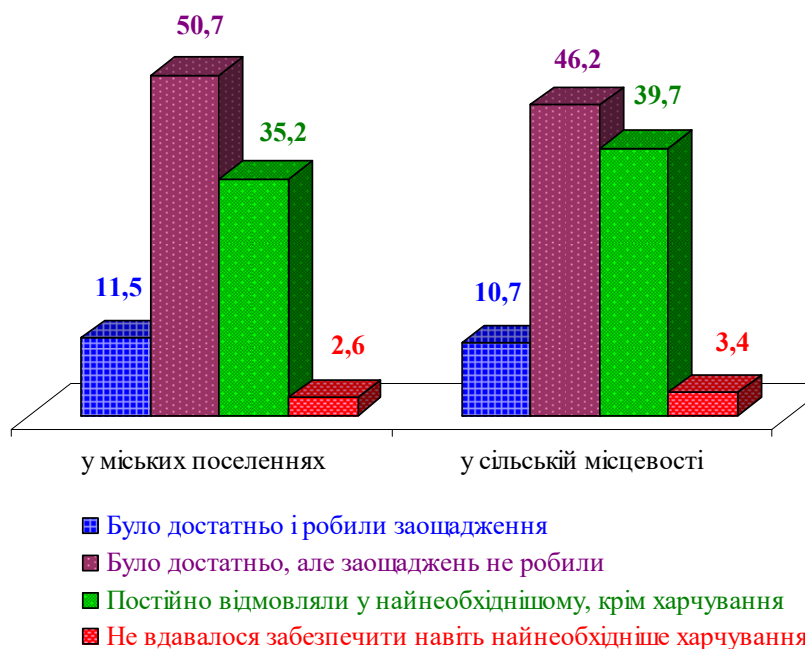

Рис. 3. Розподіл міських та сільських домогосподарств за самооцінкою рівня їх доходів, %

Джерело: побудовано авторами на основі [8]

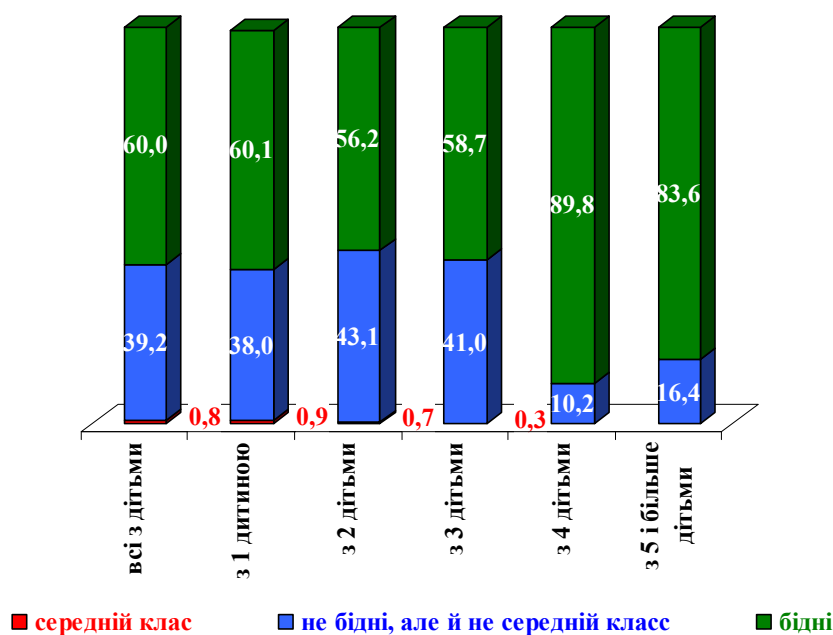

Рис. 4. Розподіл домогосподарств, які за оцінкою матеріального добробуту відносять себе до певної категорії, у 2019 році %

Джерело: побудовано авторами на основі [8]

автоматичного вирішення проблеми бідності, оскільки приріст ВВП може бути направлений на збільшення доходів багатших груп населення, спорудження престижних об'єктів та банальне розкрадання. Макроекономічні заходи сприяють викориненню абсолютної бідності, тоді як відносна бідність, за визначенням, буде існувати завжди. Однак зі зростанням суспільного багатства межа відносної бідності буде підніматися.

Активна політика на ринку праці. Статус безробітного є досить точною ознакою потенційної бідності.

Сучасна система працевлаштування через державні центри зайнятості не є ефективною. Ми пропонуємо запозичити позитивний досвід окремих країн. Зокрема вважаємо ефективною виплату «підйомних» безробітним, які бажають і можуть по своїми професійними якостями займатися підприємницькою діяльністю.

Формування ефективної концепції соціальної справедливості. Доцільно обмежити доходи керівників держкомпаній і законодавчо встановити можливі межі перевищення доходів топ-менеджерів над середніми

доходами найманих працівників однієї і тієї ж корпорації; чітко сформулювати закон про обов'язок керівників усіх форм власності здійснювати індексацію заробітної плати. Також уряду слід звернути увагу на життєвий рівень українців (а не фінансовий сектор) і підтримати їх в період кризи. Для цього необхідно ввести зміни в оподаткування доходів надбаватих громадян.

Висновки. 1. Показник диференціації доходів населення є важливим індикатором соціально-економічного розвитку країни, оскільки дозволяє проаналізувати домогосподарства за рівнем заможності/бід-

ності домогосподарств та виявити верстви населення, які є найбільш незахищеними. 2. Прослідковується зв'язок між нерівністю доходів міських і сільських мешканців та депресивністю сільських територій. Значна частина населення в сільській місцевості знаходиться за межею бідності і залежить від фінансової допомоги держави. 4. Встановлено, що в Україні існує диференціація доходів за ознакою статі. 5. Конкретні заходи економічного, соціального та адміністративного характеру можуть дещо згладжувати нерівність у доходах населення.

Список використаних джерел:

1. Фаріон М. М. Посилення диференціації доходів населення за умов всебічної сучасної кризи вітчизняного суспільства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 6. С. 36–40. URL: <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/09.pdf> (дата звернення: 18.05.2022).
2. Городецька Т. Е. Вплив диференціації доходів населення на формування соціальних шоків у суспільстві. *Науковий журнал УДУФтаМТ: Зовнішня торгівля: економіка, фінанси право*. 2012. № 3. С. 94–99. URL: [http://zt.knute.edu.ua/files/2012/03\(62\)2012/3_12_13.pdf](http://zt.knute.edu.ua/files/2012/03(62)2012/3_12_13.pdf) (дата звернення: 18.05.2022).
3. Сенів Л., Малиновський Ю., Малиновський І. Особливості диференціації доходів населення України. *Економічний аналіз*. 2012. Т. 10(1). С. 354–358. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2012_10\(1\)_76](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2012_10(1)_76) (дата звернення: 18.05.2022).
4. Простотіна С. В. Вимірювання диференціації доходів населення в системі регулювання соціально-економічного розвитку регіонів: автореферат дис. ...к.е.н.: 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка»; Харківська нац.академія народ.господарства Харків, 2010. 24 с. URL: http://eprints.kname.edu.ua/21952/1/68_aref_Prostotina.pdf (дата звернення: 18.05.2022).
5. Дмитрук Д. А. Соціально-економічна нерівність: чинники формування та механізми закріплення. *Український соціум*. 2011. № 1. С. 15–30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2011_1_4 (дата звернення: 18.05.2022).
6. Кльоба Л. Г., Кльоба Т. Л. Економічна природа та причини виникнення фінансових дисбалансів. *Економіка та держава*. 2020. № 6. С. 44–54. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/6_2020/9.pdf (дата звернення: 18.05.2022).
7. Моделі ідентифікації макроекономічних дисбалансів в Україні: моногр. / За ред. д-ра екон. наук М. І. Скрипниченко; НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». Київ, 2015. 544 с.
8. Державна служба статистики: офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 18.05.2022).
9. Циналевська І. А., Науменко Ж. Г. Імплементация європейського досвіду оцінки та зменшення диспропорційності розвитку регіонів. *Економічні інновації*. 2018. Т. 20, Вип. 3. С. 206–216. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecinn_2018_20_3_22 (дата звернення: 18.05.2022).
10. Раєвнева О. В., Бобкова Ю. В. Диспропорційність соціально-економічного розвитку регіонів України: інструментарій оцінювання та регулювання: монографія. Харків, 2014. 264 с. URL: <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/7636> (дата звернення: 18.05.2022).

References:

1. Farion M. M. (2015) Posylennia dyferentsiatsii dokhodiv naseleennia za umov vsebichnoi suchasnoi kryzy vitchyznianoho suspilstva [Strengthening differentiation of profits population under comprehensively present crisis domestic society]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 6, pp. 36–40. Available at: <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/09.pdf> (accessed 18 May 2022).
2. Horodetska T. E. (2012) Vplyv dyferenciaciji dokhodiv naseleennja na formuvannja social'nykh shokiv u suspil'jstvi [The influence of income differentiation on the formation of social shocks in society]. *Naukovyj zhurnal UDUFTaMT: Zovnishnja torghivlja: ekonomika, finansy pravo*, no. 3, pp. 96–99. Available at: [http://zt.knute.edu.ua/files/2012/03\(62\)2012/3_12_13.pdf](http://zt.knute.edu.ua/files/2012/03(62)2012/3_12_13.pdf) (accessed 18 May 2022).
3. Seniv Lydia, Malynovs'kyi Yuriy, Malinovs'kiyi Igor (2012) Osoblyvosti dyferenciaciji dokhodiv naseleennja Ukrainy [Features of differentiation of incomes Ukraine]. *Ekonomichnyj analiz*, vol. 10(1), pp. 354–358. Available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2012_10\(1\)_76](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2012_10(1)_76) (accessed 18 May 2022).
4. Prostotina S. V. (2010) Vymirjuvannja dyferenciaciji dokhodiv naseleennja v systemi rehuljuvannja social'no-ekonomichnogo rozvytku rehioniv [Measuring of differentiation of profits of population in the system of adjusting of socio-economic development of regions] (PhD Thesis), Kharkiv: Kharkiv National Academy of Municipal Economy. Available at: http://eprints.kname.edu.ua/21952/1/68_aref_Prostotina.pdf (accessed 18 May 2022).
5. Dmytruk D. A. (2011) Social'no-ekonomichna nerivnistj: chynnyky formuvannja ta mekhanizmy zakriplennja [Social and economic inequality: factors and factors of formation and mechanisms of support]. *Ukrains'kyj socium*, no. 1, pp. 15–30. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2011_1_4 (accessed 18 May 2022).
6. L. Kloba, T. Kloba (2020) Ekonomichna pryroda ta prychny vynyknennja finansovykh dysbalansiv [Economic nature and causes of financial imbalances]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 6, pp. 44–54. Available at: http://www.economy.in.ua/pdf/6_2020/9.pdf (accessed 18 May 2022).
7. Scrypnychenko M. I. (2015) Modeli identyfikaciji makroekonomichnykh dysbalansiv v Ukraini [Models for identifying macroeconomic imbalances in Ukraine]. Kyiv: NAN Ukrainy, DU Instytut ekonomiky ta proghnozuvannja NAN Ukrainy. (in Ukrainian)
8. Ministerstvo social'noji polityky Ukrainy: oficijnyj sajt [State Statistics Service of Ukraine: official website]. Available at: <https://www.msp.gov.ua>. (accessed 18 May 2022)

9. Tsynalievskā I. A., Naumenko Zh. G. (2018) Implementaciā jevropskogo dosvidu ocinky ta zmeshennā dysproporcijnosti rozvytku rehioniv [Implementation of the European experience on assessment and reduction of disproportionate of regions development]. *Ekonomichni innovaciji*, no. 20, vol. 3, pp. 206–216. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecinn_2018_20_3_22 (accessed 18 May 2022)

10. Rayevnyeva O. V., Bobkova O. Yu. (2014) Dysproporcijnistj socialjno-ekonomichnogho rozvytku rehioniv Ukrajinj: instrumentarij ocinjuvannja ta reghuljuvannja [Disproportionate socio-economic development of regions in Ukraine: assessment tools and regulation]. Kharkiv: INZHEK PH. Available at: <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/7636> (accessed 18 May 2022). (in Ukrainian)